

Munavvarqori Abdurashidxonovning pedagogik konseptual yondashuvi

Zarnigor G'ofurjon-qizi Tojiboyeva
Gulhayo Quدرات-qizi Arslonova
Bahriniso Muhammadjon-qizi Odilova
Ilmiy maslahatchi: M.Mirzakarimova
Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Munavvarqori Abdurashidxonovning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari va jadidchilik doirasidagi faoliyati ilmiy tahlil qilinadi. Unda ma'rifatparvarning yangi usul maktablarini tashkil etish, dunyoviy bilimlarni keng joriy qilish hamda yoshlar ongida milliy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan g'oyalari yoritiladi. Shuningdek, uning ta'limni jamiyat ravnaqi bilan bog'lovchi konseptual yondashuvi tarixiy manbalar asosida ochib beriladi. Maqola pedagogik merosni chuqur anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, yangi usul maktabi, o'zbek ta'limi, pedagogika, ma'rifatparvarlik, matbuot, til darsligi, Turkiston muxtoriyati, siyosiy - faoliyat, milliy ong, ta'lim metodlari

Munavvarqori Abdurashidkhanov's Pedagogical Conceptual Approach

Zarnigor Gofurjon-kizi Tojiboyeva
Gulhayo Kudrat-kizi Arslonova
Bahriniso Muhammadjon-kizi Odilova
Scientific Advisor: M.Mirzakarimova
Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article provides a scientific analysis of Munavvarqori Abdurashidkhanov's views on education and his activities within the framework of Jadidism. It highlights the ideas of the enlightener aimed at organizing new-method schools, widely introducing secular knowledge, and developing national thinking in the minds of young people. Also, his conceptual approach linking education with the prosperity of society is revealed on the basis of historical sources. The article serves to provide a deeper understanding of the pedagogical heritage.

Keywords: Jadidism, New Method School, Uzbek education, pedagogy, enlightenment, press, language textbook, Turkestan autonomy, political activity, national consciousness, educational methods

Insoniyat tarixida jamiyat taraqqiyotini ta'lim va ma'rifatsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ma'rifat - bu nafaqat bilim berish jarayoni, balki millatning umumiy madaniy va intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan harakatdir. Nemis mumtoz falsafasining asoschisi Immanuel Kant ma'rifat tushunchasiga to'xtalar ekan, uni insonning o'z aqli va axloqiy imkoniyatlaridan jamiyat rivoji yo'lida ongli ravishda foydalanishi deb ta'riflagan. Kantning fikricha, ma'rifat insonni o'z aybi bilan tushib qolgan "vasiylik" yoki "tobelik" holatidan xalos etish vositasidir.

Xuddi shunday, ingliz faylasufi Frensis Bekon "Bilim - bu kuch" (Scientia potentia est) degan g'oyani ilgari surgan bo'lsa, fransuz mutafakkiri Jan-Jak Russo ta'limni shaxs erkinligini ta'minlovchi va tabiiy qobiliyatlarni ochib beruvchi omil sifatida baholagan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakati ham aynan mana shunday jahonshumul g'oyalarning milliy zamin bilan uyg'unlashuvi natijasida vujudga keldi.

Ushbu harakatning markazida turgan Munavvar Qori Abdurashidxon o'g'li mamlakatni milliy zulm va ma'rifiy qoloqlikdan qutqarishning yagona yo'li sifatida ma'rifatni ko'rgan. U o'z nutqlarida inson ma'rifatli bo'lib, dunyoqarashi kengaymaguncha uning vijdoni uyg'onmasligini, vijdon uyg'onmasa esa o'z huquqlarini himoya qila olmasligini uqtirgan. Abdurashidxonovning qarashlari amerikalik pedagog Jon Dyuning "Ta'lim - hayotga tayyorlanish emas, balki hayotning o'zidir" degan pragmatik g'oyalari bilan hamohang bo'lib, milliy va zamonaviy ta'limni birlashtirishga qaratilgan edi.

Munavvar Qori Abdurashidxonov nafaqat nazariyotchi, balki mahoratli pedagog-metodist sifatida ta'limni tubdan isloh qilish, yangi usul maktablarini tashkil etish va dunyoviy fanlarni o'quv dasturlariga kiritish orqali milliy uyg'onish jarayoniga ulkan hissa qo'shdi. Uning "Adibi avval" va "Adibi soniy" kabi asarlari o'z davrining eng ilg'or didaktik tamoyillari asosida yaratilgan bo'lib, o'zbek pedagogikasining oltin fondidan joy oldi.

Munavvar Qori 1878-yilda Toshkent shahrining Shayxontohur dahasidagi Darxon mahallasida ziyoli oilada tug'ilgan. Otasi Abdurashidxon Sotiboldixon o'g'li mudarris, onasi Xosiyat otin Xonxo'ja Shorahimxo'ja mudarris qizi otinoyi bo'lgan. U oilada uchinchi o'g'il bo'lgan. Munavvarqori ilk saboqni ota - onasidan olgan. U dastlab mahalliy maktabda, so'ngra Buxoro madrasalarida tahsil olib, an'anaviy diniy ta'limni chuqur egallagan. Biroq u mavjud tizimning zamon talablaridan orqada qolayotganini anglab yetdi. Uning fikricha, inson ma'rifatli bo'lib

ko'zi ochilmaguncha vijdoni uyg'onmaydi, vijdon uyg'onmasa na o'zini, na xalqini erkin muhofaza qila oladi.

1901-yilda Munavvar Qori Toshkentda ilk yangi usul maktabini tashkil etdi va shu maktablar uchun maxsus o'quv dasturini tuzgan, darsliklar yozgan. Bu ta'lim maskanlarida quyidagi yangiliklar joriy qilindi:

Fonetik metod: Savod o'rgatish jarayoni sezilarli darajada tezlashtirildi.

Sinf-dars tizimi: O'quvchilar jadval asosida va ma'lum tartibda o'qitildi.

Dunyoviy fanlar: Matematika, geografiya va tarix fanlari dars jadvaliga kiritildi.

1918-yilga kelib maktablar soni 330 taga, 1920-yilda esa birgina Farg'ona, Sirdaryo va Samarqand viloyatlarida 1405 taga yetdi. Bu maktablar orasida Abdulqodir Shakuriy va Xusanxon Niyoziy kabi ziyolilar boshchiligidagi maskanlar namunali faoliyat ko'rsatgan.

Munavvar Qori milliy darsliklar yaratishda faol ishtirok etdi. Uning metodik yondashuvi tushunarlilik va milliy qadriyatlarga asoslangan edi:

"Adibi avval" (1907): Boshlang'ich savod o'rgatish uchun mo'ljallangan.

"Adibi soniy" (1908): O'qish va yozishni rivojlantirishga qaratilgan.

"O'zbekcha til saboqlari" (1925): Do'stlari Qayum Ramazon va Shorasul Zunnun bilan hamkorlikda nashr ettirilgan.

Munavvar Qori Abdurashidxonovning hayot yo'li va ijtimoiy-pedagogik faoliyati millat taraqqiyoti yo'lidagi tinimsiz izlanishlardan iboratdir.

Munavvar Qori 1904-yildan boshlab Turkistonning ijtimoiy-siyosiy va madaniy jarayonlarida faol ishtirok eta boshlagan. U milliy matbuotning shakllanishiga ulkan hissa qo'shgan zahmatkash muharrir va noshirdir:

1906-yildan e'tiboran "O'rta Osiyoning umrguzorligi, taraqqiy" hamda "Taraqqiy" gazetalarida adabiy xodim sifatida faoliyat yuritgan. Shu yili u noshir va muharrir sifatida mustaqil "Xurshid" gazetasini tashkil etdi. 1907-1908 yillar davomida "Shuhrat", "Tujjor" va "Osiyo" kabi nashrlarning g'oyaviy yo'nalishini belgilab, ularda adabiy xodim sifatida mehnat qildi. Keyinchalik "Sadoyi Turkiston" (1914-1915) gazetasida muharrir muovini, "Al-isloh" (1915-1917) jurnalida maxfiy muharrir hamda "Najot" va "Kengash" (1917) nashrlarida mas'ul muharrir vazifalarini bajardi.

1908-yil Munavvar Qori faoliyatida samarali davr bo'ldi. Uning qalamiga mansub quyidagi asarlar yangi usul maktablarida asosiy qo'llanma sifatida joriy etildi:

"Sabzazor": Adabiy to'plam.

"Yer yuzi": Geografiya fanidan tizimli bilim beruvchi darslik.

"Tajvidal Qur'on": Muqaddas kitobni o'qish qoidalarini o'rgatuvchi qo'llanma.

Munavvar Qori ko'plab jamiyat va uyushmalarning asoschisi hamda rahbari sifatida tanilgan. U millatni birlashtirish va moddiy-ma'naviy qo'llab-quvvatlash maqsadida quyidagi tashkilotlarda faoliyat yuritgan:

Tuzilmalar: "Jamiyati Imdodiya" (1909), "Turon" (1913), "Turkiston kutubxonasi" (1914), "Umid", "Maktab" hamda talabalarni xorijda o'qitishni maqsad qilgan "Ko'mak" (1921) uyushmalarida muassis va rais bo'lgan.

Sho'rolar davrida ham u milliy maorifni saqlab qolishga urindi: Xalq dorilfununi sho'rosi raisi, Toshkent shahri maorif noziri va Akademmarkaz raisi (1922) lavozimlarida ishladi. BXS Maorif nozirligida vaqf bo'limini boshqardi (1920-1921).

Navoiy nomidagi maktab va Narimonov nomidagi texnikumlarda dars berdi.

Umrining so'nggi yillarida Samarqand muzeyi va Osori-atiqalarni saqlash qo'mitasida ilmiy kotib sifatida madaniy merosni asrashga hissa qo'shdi.

Munavvar Qori dunyoqarashi keng kadrlar tayyorlaydigan dorilfunun ochish g'oyasini ilgari surgan. U 1923-yilda xalq maorifi mudirlari qurultoyida bu boradagi qarashlarini bayon etgan.

Shu bilan birga, yoshlarning xorijda o'qishi masalasiga ham alohida e'tibor qaratildi. 1922-yilda Turkiston, Buxoro va Xorazmdan 70 ga yaqin yoshlar Germaniyaga o'qishga yuborildi. Buxoro respublikasi hukumati Berlinda ular uchun yotoqxona sotib olib, moddiy ta'minlab turdi.

Munavvar Qori milliy matbuot orqali ijtimoiy ongni shakllantirishni maqsad qilgan. Fikr erkinligi u uchun insonning asosiy shaxsiy huquqlaridan biri edi. 1917-yil voqealari davrida u Turkiston muxtoriyatini qo'llab-quvvatlab, milliy mustaqillik va ma'rifatni bir-biridan ajralmas tushuncha deb bildi.

Munavvar Qori Abdurashidxonovning hayoti va ko'p qirrali faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, u nafaqat Turkiston jadidchilik harakatining g'oyaviy rahbari, balki milliy ta'lim tizimini zamonaviylashtirishning haqiqiy arxitektoridir. Uning pedagogik qarashlari shunchaki o'qitish metodikasi emas, balki millatning o'zligini anglatish, vijdoni va iymonini uyg'otish orqali mustaqillikka erishish strategiyasi edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurashidxonov, M.Q. Adibi avval. - Toshkent: Ilin bosmaxonasi, 1907.
2. Abdurashidxonov, M.Q. Adibi soniy. - Toshkent: Ilin bosmaxonasi, 1908.
3. Abdurashidxonov, M.Q. Yer yuzi. - Toshkent: Turkiston viloyati bosmaxonasi, 1915.
4. Madaminjonovna, M. M. METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES.

5. Muhammaddilyor Diyorbek O'G'Li Uzoqjonov, & Maxliyoxon Madaminjonovna Mirzakarimova (2025). Atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlash muammolari. *Science and Education*, 6 (12), 17-21.
6. Mirzakarimova, M. (2025). O 'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIAGNOSTIK TAHLILI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (4), 1-1.
7. Mirzakarimova, M. (2025). Didactic Effectiveness of Teaching General Sciences with an Entrepreneurial Orientation. *Journal of Institutional Research South East Asia*, 23(3).
8. Uzoqjonov, M. D. O. G. L., & Mirzakarimova, M. M. (2025). Zamonaviy texnologiyalarning atrof-muhitga ta'siri. *Science and Education*, 6(11), 281-284.
9. El-Atrash, A., Zaki, S., Tousson, E., & Negm, M. (2022). Copper oxide nanoparticles induced liver and kidney toxicity in rat. *Asian Journal of Biochemistry, Genetics and Molecular Biology*, 12(4), 154-160.
10. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonov, M. D. O. G. L. (2025). Zamonaviy axborot texnologiyalariga o 'tishda axborot xavfsizligi. *Science and Education*, 6(10), 89-93.
11. МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙУНАЛТИРИБ У^ ИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.
12. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.
13. Uzoqjonov, M., & Mirzakarimova, M. (2025). The role and significance of artificial intelligence in modern society. *Technical Science Integrated Research*, 1(6), 8-10.
14. Mirzakarimova, M., & Uzoqjonov, M. (2025). Information security in information-communication technologies. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(6), 8-11.
15. Умнов, Д. Г., Кариев, А. Д., Тешабоев, А. Ю., & Мирзакаримова, М. М. (2024). Формирование финансовой грамотности и культуры потребления у старших дошкольников. *Перспективы науки и образования*, (6 (72)), 420-436.
16. MADAMINJONOVNA, M. X. T. T. Y. (2022). NALTIRIB O'QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. *Nova. Pub*, 1-128.
17. Madaminjonovna, M. M. (2024). ECOLOGICAL-VALEOLOGICAL CULTURE IN THE" MAN-NATURE-SOCIETY" SYSTEM. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(5), 51-55.
18. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi. *Science and Education*, 5(3), 264-269.

19. Mirzakarimova, M. M. (2024). O'qituvchining muomala madaniyati. Science and Education, 5(4), 278-282.
20. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). "Avesto" va pedagogik fikrlar rivoji. Science and Education, 5(2), 224-228.
21. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari. Science and Education, 4(12), 321-324.
22. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o'rganish va bartaraf qilish. Science and Education, 4(11), 78-83.
23. Mirzakarimova, M. (2023). CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATION METOD VA VOSITALAR. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (6), 410-415.
24. Мирзакаримова, М. М. (2020). Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education, 1(4), 97-103.
25. Мирзакаримова, М. М. (2020). ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL" INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY, 1(1), 63-65.
26. Mirzakarimova, M. M. (2022). The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique.-2022.-S, 7128-7131.
27. Мирзакаримова, М. М. (2020). Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education, 1(4), 216-222.
28. Mirzakarimova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES. Академические исследования в современной науке, 2(8), 92-94.
29. Madaminjonovna, M. M. (2023). Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies, 5(3), 15-17.